

karşılıklı iki yöndeki merdivenlerle çıkılır. Son yıllara kadar kesme taştan yüksek basamaklara sahip olan bu merdivenler bugün beton dökülerek yeniden yapılmıştır. Hanın kuzeydoğu ve güneybatı köşelerinde birer kule bulunmaktadır. Ayrıca kuzeydoğu köşesine ayrı bir birim olarak bitleştirilen ahır, kalın ayaklarla taşınan çapraz tonoz örtülü olup vaktiyle avluya bir rampa ile bağlanmaktaydı. Günümüzde bu rampa kapatılmış, ahıra Gazi Sinan Paşa sokağı üzerinden yeni bir giriş açılmıştır. Hanın avlusunda yer alan ve yakın zamana kadar harap durumda olduğu bilinen mescid ise günümüze ulaşmamıştır. Köprülü Su Yolları Haritası'ndaki basit çizime göre fevkanî olduğu anlaşılan yapının altında bir şadırvan bulunmaktaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakfiyeler, Köprülü Ktp., nr. 1-4; Köprülü Su Yolları Haritası, Köprülü Ktp., nr. 1127; Ayvansarayî, *Hadîkai'lü'l-cevâmi'*, I, 215; İzzet Kumbarcılar, *İstanbul Sebilleri*, İstanbul 1938, s. 25; İbrahim Hilmi Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul 1943, I, 82; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962, I, 93; Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, İstanbul 1976, s. 100; Zeynep Nayır, *İstanbul Medreseleri, Koruma ve Çağdaş Kullanım Açısından Bir Değerlendirme* (doçentlik tezi, 1980), İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, s. 73; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 1-34; Eminönü Camileri (nşr. Eminönü Müftülüğü), İstanbul 1987, s. 119; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 61; Affan Egemen, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 581; Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 70-73; Behçet Ünsal, "Türk-Vakfî İstanbul Kütüphanelerinin Mimârî Yöntemi", *VD*, sy. 18 (1984), s. 98, 113; Ahmet Küçükakfa, "Köprülü Kütüphanesi", *İlgî*, sy. 39, İstanbul 1984, s. 16, 17; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Köprülü Külliyesi", *DBİst.A*, V, 89, 90; Havva Koç, "Köprülü Kütüphanesi", a.e., V, 90-91.

AHMET VEFA ÇOBANOĞLU

KÖPRÜLÜ KÜTÜPHANESİ

İstanbul'da Divanyolu'nda
XVII. yüzyılın sonlarında kurulan
kütüphane.

XVII. yüzyılın sonlarına doğru, ulemâya ve öğrencilere açık medrese ve türbe kütüphaneleriyle hem ulemâyaya ve öğrencilere hem de halka açık cami ve tekke kütüphanelerine yeni bir kütüphane türünün eklendiği görülür. İşleyiş bakımından diğer kütüphanelerden pek farklı olmayan, ancak değişik bir bünyeye sahip bulunan bu tür kütüphanelerin en belir-

gin özelliği, bir külliyeğe bağlı olmaksızın müstakil bir binada kurulması ve kütüphanede görevlendirilen ve başka bir işle uğraşmaması istenen personeline daha fazla ücret verilmesidir. Diğer bir özellikleri de zamanla bu kütüphanelerde daha öncekilerde pek görülmeyen öğretim ve ibadet gibi değişik bir faaliyetin ortaya çıkmasıdır. Bunların ilk örneği sayılan Köprülü Kütüphanesi belki de bu özelliğini, içinde yer alacağı külliyesinin kurucusu Köprülü Mehmed Paşa'nın yapmayı tasarladığı külliyeği tamamlamadan ölmesine borçludur. Köprülü Mehmed Paşa 1072'de (1661) öldüğünde külliyesinin ancak medrese, hamam ve türbe bölümünü bitirebilmişti. Oğlu Fâzıl Ahmed Paşa babasının vasiyetine uyarak külliyeği tamamlamaya çalışmış, kendisi de kitap meraklısı olduğundan babasının kitapları ile kendi kitaplarından oluşan zengin koleksiyonu yerleştirmek için babasının türbesinin yakınındaki müstakil kütüphane binasını yaptırmıştır. Fâzıl Ahmed Paşa'nın da genç yaşta ölümüyle (3 Kasım 1676) kütüphanenin kuruluş işlemleri geri kalmış ve ancak 1089 (1678) yılında Fâzıl Mustafa Paşa'nın düzenlediği vakıf senediyle resmen kurulabilmiştir.

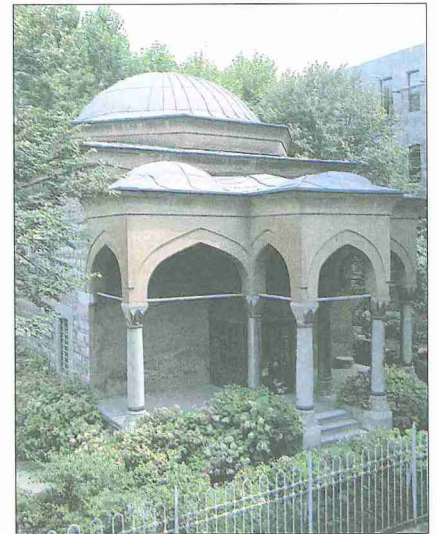
Köprülü Mehmed Paşa'nın kütüphanesine vakfettiği kitapların üzerinde ölüm yılı olan 1072 (1661) tarihini taşıyan vakıf mührü vardır. Muzaffer Gökman kütüphanede bu mührü taşıyan kitapların sayısının onu geçmediğini söylemektedir. Bu tesbitten, daha önce Bozcaada ve Saffranbolu'daki camilerinde de birer kütüphane kuran Mehmed Paşa'nın ya İstanbul'daki kütüphanesine koyacağı kitapları henüz hazırlamadığı veya kitaplarının üstüne kendi vakıf mührünü vuramadan öldüğü sonucu çıkarılabilir.

Fâzıl Mustafa Paşa'nın hazırladığı vakfiyede sadece kütüphaneye mahsus bir personel kadrosunun teşkil edildiği görülmektedir. Üç hâfız-ı kütüb, bir mücellit ve bir bevâbdan meydana gelen bu kadroya dönemine göre oldukça tatmin edici bir ücret ödenmektedir. Birinci hâfız-ı kütübün 7,5, ikinci ve üçüncü hâfız-ı kütüblerin 3,75 kuruş olan aylık ücretleri devrin râyicine göre yapılan hesaplamada günlük 20 ve 10 akçeye tekabül etmektedir. XVII. yüzyılın ilk yarısında kurulan kütüphanelerdeki kitap mevcudu oldukça artmıştır. Vakıf kütüphanelerinde görülen en büyük kitap artışı Köprülü Kütüphanesi'nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Bu kütüphanenin kuruluşunda mevcut kitap sayısı 2000'in üstünde bu-

lunmaktaydı. Vakfiyede kütüphanenin açık olacağı günler üçe çıkarılmış ve çalışma saatleri de "güneşin doğuşundan ikindiye kadar" şeklinde tesbit edilmiştir.

Köprülü Kütüphanesi'ne daha sonraki yıllarda aynı aile fertleri tarafından kitap bağışlanmaya devam edilmiştir. Köprülüzâde Hâfız Ahmed Paşa, 1150 (1737) yılında düzenlediği vakfiyesiyle yaklaşık 500 kadar kitabını bu kütüphaneye vakfetmiştir. *Fihrisü mahtûâtî Mektebeti Köprülü*'de (I, 10), "Bu kısmın vakfiyesi zamanımıza kadar gelmediği için vakıf tarihi ve vakfiyede zikredilen kitap mevcudu hakkında bir bilgimiz yoktur" denilmekteyse de bu vakfiyenin bir kopyası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde mevcuttur (VGMA, nr. 76, s. 42-43). Köprülü Kütüphanesi'nin mütevellisi Köprülü ailesinden Mehmed Âsım Bey de 1220 (1805) tarihli vakfiyesiyle Köprülü Kütüphanesi'ne 350 kitapla yeni gelir kaynakları vakfetmiştir (VGMA, nr. 580, s. 13-14). Mehmed Âsım Bey, vakfiyesinde belirttiğine göre kütüphanede medrese öğrencilerinin çokça kullandıkları bazı kitapların eksik olduğunu görmüş ve bu kitaplardan satın alarak kütüphaneye koymuştur. Ayrıca ileride ihtiyaç duyulacak kitapların satın alınması için de bir miktar para ayırmıştır. Kütüphanenin 1251-1254 (1835-1838) yıllarına ait masraf defterindeki bir kayda göre 1251 yılının Rebülevvel ayında (Temmuz 1835) bir *Hâşiye-i Fenâri* satın alınmıştır (Köp-

Köprülü Kütüphanesi

rülü Ktp., nr. 2491/16, s. 2^a; aynı sayfada 1254 [1838] yılında, *Takvîm-i Vekâyi'* gazetesinin alındığına dair de bir kayıt vardır. Bu husustaki kaydın başlığı "mesârif-i gayr-i mu'tâd" olduğuna göre kütüphane için pek kitap satın alınmamaktaydı. Dört yıllık masraf listesinde kitap satın alınmasıyla ilgili sadece üç kayıt bulunması da bu görüşü desteklemektedir.

Köprülü vakfiyesinde ödünç vermeye dair şartlarda önceki kütüphane vakfiyelerine göre "kütüphanecilik tarihimizde kitap îaresi gibi ileri bir hamle" (Cunbur, XI/1-2 [1962], s. 17) değil, belki birkaç asırdan beri yapılan bir uygulamayı bazı esaslara bağlama isteğinin ortaya konmuş olduğu görülür. Vakfiyede önce "taşra ihraç etmeyip ve ettirmeyip" şeklinde bir yasaklama getirilmişse de diğer kütüphanelerdeki uygulama ve muhtemelen öğrencilerin hâlâ ödünç aldıkları kitapları istinsah ederek kitap ihtiyaçlarını giderdikleri düşünülmüş ve kitapların dışarıya çıkarılmaması kaidesine bazı istisnalar getirilmiştir. Zaruret halinde vakıf mütevellisinin bilgisi dahilinde güvenilir kimselere sağlam bir kefil veya rehin karşılığı ödünç kitap verilebilecek, medrese talebeleri de hâfız-ı kütübden rehin veya kefil karşılığında ödünç kitap alabileceklerdir.

Köprülü Kütüphanesi'nde son derece kıymetli ve nâdir eserler bulunmaktadır. Devlet adamlığı yanında ilmî konularda da söz sahibi olan Fâzıl Ahmed Paşa seçkin bir koleksiyon meydana getirmişti. Bu kütüphanedeki Arapça, Türkçe ve Farsça nâdir eserlerin yanında birçok meşhur âlimin müellif hattı eserleri de mevcuttur (Şeşen, I, 22-25). Köprülü Kütüphanesi'nin biri II. Abdülhamid devrinde, diğeri son dönemlerde Ramazan Şeşen ve arkadaşları tarafından hazırlanmış iki katalog bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

"Fâzıl Mustafa Paşa'nın 1089 Tarihinde Düzenlettiği Köprülü Kütüphanesi Vakfiyesi", Köprülü Ktp., nr. 4, vr. 42^b-60^a; Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 76-77; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 420; Muzaffer Gökman, *Kütüphanelerimizden Notlar*, İstanbul 1952, s. 33-36, 43-48; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mahfûzâtı Mektebi Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I-III; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, bk. İndeks; Müjgan Cunbur, "Vakfiyelere Göre Eski Türk Kütüphanelerinin Yönetimi", *Türk Kütüphaneler Derneği Bülteni*, XI/1-2, Ankara 1962, s. 3-4, 17; Ahmet Küçükalka, "Köprülü Kütüphanesi", *İlgi*, İstanbul 1984, s. 16-17; M. Tayyib Gökbilgin, "Köprülüler", *İA*, VI, 902.

İSMÂİL E. ERÜNSAL

KÖPRÜLÜ MEHMED PAŞA

(ö. 1072/1661)

Osmanlı sadrazamı.

Arnavutluk'un Berat sancağına bağlı Rudnik (Ruznik) köyünde doğdu. Devşirilerek İstanbul'a getirildikten sonra Enderun'da yetişti ve matbah-ı âmirede görevlendirildi. IV. Murad zamanında Enderun'da büyük odalı oldu. Ardından Hazine-i Âmire hademeleri arasında bulundu. Muhtemelen geçimsizliği yüzünden kısa zamanda suvari bölüklerinden birine taşra çıkarıldı. O dönemde Amasya'ya bağlı Köprü (Vezirköprü) kasabasına gidip Ayşe Hanım'la evlendi. Burada bulunması sebebiyle Köprülü olarak tanındı. Eskiden tanıştığı Hüsvrev Paşa sadrazamlığa getirilince onun hazinedarı oldu. Hüsvrev Paşa'nın katlinden sonra kısa bir müddet Amasya sancak beyliği yaptı, ardından İstanbul'a döndü. Çeşitli voyvodalıklarda, ihtisab ağalığında, Tophâne nâzırlığında, sipah ve silâhdar ağalıklarında bulundu. Çorum sancak beyi iken Bağdat seferine katıldı (1048/1638). Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın sadâretinde rikâb-ı hümâyun kapıcılar kethüdâsı ve mîrâhur oldu. Yeniden Amasya sancak beyliğine getirildi. Bu sıralarda vezîriâzam olan Sultanzâde Mehmed Paşa tarafından vezirlik verilerek Trabzon valiliğine tayin edildi. 1057'de (1647) Şam mütesellimi oldu. Varvar Ali Paşa'nın isyanı üzerine Karaman beylerbeyi olarak isyanı bastırmakla görevlendirildi. Çankırı yöresinde Ali Paşa'ya yenilerek ve esir düştü. Bu sırada kuvvetleriyle yetişen İpsir Mustafa Paşa tarafından kurtarıldı. Ertesi yıl Celâli Katircioğlu Mehmed'e karşı gönderildiyse de onu af dilemeye razı edip savaşı önledi.

Köprülü Mehmed Paşa bir müddet Köprü kasabasında vakit geçirdi. İpsir Mustafa Paşa'nın sadâret makamına gelmesi üzerine Trablusşam eyaleti kendisine verildi, fakat buraya gitmeden görev elinden alındı ve yeniden Köprü kasabasına döndü. Bu arada Vâlîde Turhan Sultan'ın kethüdâsı olan memleketlisi Mimar Kasım Ağa, Köprülü'yü sadârete aday göstermekteydi. Nihayet kubbe vezirliğine tayin edilerek sadâret yolu açılmış oldu. 26 Zilkade 1067'de (5 Eylül 1657) Boynueğri Mehmed Paşa'nın yerine sadârete tayin edildi. Ancak Köprülü, gerek Vâlîde Turhan Sultan'a gerek Padişah IV. Mehmed'e bazı şartlar ileri sürerek mührü öyle kabul edebileceğini ifade etti. Köprü-

lünün şartları özetle şunlardır: 1. Huzura sunulacak her telhisin mutlaka uygulanması, aykırı emir verilmemesi. 2. En küçük rütbeden en büyüğüne kadar yapılacak tayinlere karışılmaması. 3. Devlet erkânından birinin teşvikiyle yetkilerinin sınırlandırılmaması ve icraatına müdahale olunmaması. 4. Kendisini sevmeyenlerin sözlerine önem verilmemesi. Padişah ile vâlîde sultan bu şartları yeminle benimzediler. Daha önce hemen hiç dikkat çekmemiş olan yaşlı bir vezirin sadâret makamına getirilmesi, saray çevrelerinde şaşkınlıkla karşılandı. Fakat Köprülü daha ilk icraatında nasıl bir vezîriâzam olacağına işaretini verdi. IV. Murad devrinde İstanbul'da başlayan, Kadızâde Mehmed Efendi taraftarlarıyla süfi temayülülü Şeyh Abdülmecid Sivâsi taraftarları arasındaki dinî tartışmalar sebebiyle ortaya çıkan karışıklığa müdahale ederek bu olayın elebaşılarını Kıbrıs'a sürgüne gönderdi. Ardından Bozcaada muhafızı iken savunmada âciz kalıp adayı Venedikliler'e teslim eden Abaza Ahmed Paşa'yı cezalandırdı. Bundan başka dinî telkinlerle cahil halktan para sızdıran Şeyh Sâlim de aynı âkibete uğradı. Eflak voyvodasına mektup yazıp Osmanlı Devleti aleyhine birtakım tertipler düzenlediği gerekçesiyle Patrik III. Partenios'u idam ettirdi. İstanbul'da fesat çıkaran sipahi zorbaları da dağıtıldı. Köprülü bundan sonra Venedikliler'in eline geçmiş olan Bozcaada ve Limni'yi geri almak üzere karadan sefere çıktı. Bozcaada ve Limni geri alınarak Çanakale Boğazı'nın güvenliği sağlandı.

Bir süreden beri Erdel Beyi II. Rakoczy György, Leh krallığını elde etmek için gizli bir faaliyet içindeydi. İsveç kralı ile anlaşmış, bu gizli faaliyete Eflak ve Boğdan beylerini de karıştırmak istemişti. Osmanlılar, Lehistan ve Erdel'den oluşan güçlü bir kuzey komşuyu siyaseti icabı uygun görmüyordu. Rakoczy, kendisini itaate davet eden üç fermanı da dinlemeyip Lehistan'a saldırdıysa da Kırım kuvvetlerine mağlûp olup dönmek zorunda kaldı. Köprülü Mehmed Paşa Erdel beyi üzerine sefere çıktı (Ramazan 1068 / Haziran 1658). Osmanlı ordusuna Kırım ve Kazak kuvvetleri katıldığı gibi Leh kralı da 12.000 kişilik bir kuvvet göndermişti. Osmanlı ordusu Belgrad üzerinden Yanova'ya yürüyerek bu önemli şehri aldı. Ancak Rakoczy'yi yakalamak mümkün olmadı. Köprülü harekâta devam etme niyetinde olmasına rağmen Celâli Abaza Hasan Paşa isyanı üzerine dönmek zorunda kaldı. Er-